

7. Ретроспектива ринкових перетворень в Україні: сучасний дискурс / [Л.П. Горкіна, С.О. Біла, В.В. Небрат та ін.]; за ред. д-ра екон. наук Л.П. Горкіної ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. К., 2010.
8. Небрат В.В. Історія, теорія та перспективи розвитку підприємництва в Україні. *Економіка та прогнозування*. № 4. 2016. С. 144–151.
9. Дідківська Л.В. Деформація кооперативних форм господарювання в Україні (1930–1970-і роки). *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2015. Вип. 48. С. 110–125.

Лопух Ксенія Володимирівна,

канд. екон. наук, доцент кафедри економічної теорії,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

РОЛЬ ІСТОРІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ В РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ: СУЧАСНИЙ ДИСКУРС¹

Інтерес до історії економічної думки як галузі знань або навчальної дисципліни, як відомо, є циклічним. Однією з ключових причин підвищення зацікавленості у здобутках видатних економістів минулого стає наростання кризових явищ в економіці, економічній політиці, суспільстві загалом [1, с. 73]. При чому, як правило, звинувачення у неспроможності пояснити і вирішити існуючі проблеми висувуються до економічної теорії. В результаті об'єктивно виникає необхідність пошуку, перегляду існуючої ортодоксії з метою розв'язати (або хоча б пом'якшити) суперечності між теоретичними розробками та господарською практикою. Саме в такі періоди все більше економістів, які не надавали вирішального значення історії економічної думки і не вважали за необхідне вивчати «архаїчні» теоретичні розробки, починають звертати увагу на ідеї минулого.

Так, характеризуючи цю тенденцію, Ф. Дін зазначає, що у 1920–1940-х рр. вивченню історії економічної думки не надавалося важливого значення в університетах внаслідок поширення викладання економічних дисциплін більш прикладного характеру з поглибленим технічним аналізом. Проте у 1950-х відбувається «безпрецедентне» зростання інтересу до економічних ідей минулого завдяки працям Ф. Найта, Й. Шумпетера, Дж. Хікса, Дж. Стіглера [2, с. 30]. Багатьма видатними дослідниками, праці яких сьогодні вважаються класичними, було поставлено питання про важливість вивчення історії економічної думки для розвитку економічної теорії, розуміння особливостей функціонування сучасного світу, сприяння розширенню економічного мислення та інтелектуального зростання не тільки економістів, а й представників інших галузей знань (соціології, філософії, політики тощо). Серед них варто назвати, зокрема Й. Шумпетера («Чому ми вивчаємо історію економічної науки?», 1954) [9], Д. МакКлоскі («Чи є корисним минуле для економічної науки?», 1976) [6], Л. Робінса («Чому розумні люди, які вивчають економічну теорію,

¹Авторка висловлює вдячність д.е.н., проф. В. М. Фещенко за конструктивні зауваження та цінні поради.

надають значення історії цієї дисципліни?», 1979–1981) [7], Т. Негіши («Навіщо ми вивчаємо історію економічної науки?», 1989) [8].

Ці питання стали поштовхом до перегляду ролі історії економіки в розвитку суспільства. Відповідно погляди науковців розвернулися у бік посилення інтересу та досліджень історичних фактів, явищ та подій з використанням статистичних методів, економіко-математичного моделювання, застосування економічної теорії для вивчення економічної історії тощо [3, с. 93]. Завдяки працям Д. Норта та Р. Фогеля вдалося не тільки відновити важливу роль історії в поясненні особливостей розвитку господарства окремих країн, а й відродити інтерес до історико-економічних досліджень, які дозволили переоцінити події минулого. Новий підхід вчених показав, що за допомогою ретроспективного аналізу історичних явищ та подій на основі новітніх методів дослідження можна не тільки глибше, повніше, достовірніше проаналізувати розвиток суспільства, а й зрозуміти еволюцію господарської системи в усьому різноманітті факторів, що її визначали. Крім того, це сприяло збагаченню економічної теорії новими фактами, зростанню якості її викладання та економічних досліджень загалом. У 1993 році за своє новаторство і доведення вагомego впливу історії на економічний розвиток Д. Норт і Р. Фогель отримали Нобелівську премію з економіки.

Слід зазначити, що на 1970–80-ті роки припадає пік інтересу до історії економічної думки, який на початок XXI ст. поступово трансформується у дві абсолютно суперечливі тенденції. З одного боку, зростає наукова зацікавленість дослідниками історико-економічною складовою сучасного теоретико-економічного аналізу, а з іншого, – відбувається скорочення і навіть витіснення з навчальних планів ЗВО ряду історико-економічних дисциплін.

Стосовно першої тенденції – збільшується кількість публікацій з історії економічної думки, щорічно відбуваються зустрічі спеціалізованих товариств, а кількість учасників різних конференцій з історико-економічної проблематики збільшується. Так, сьогодні існує близько 50 організацій та дослідницьких центрів², що спеціалізуються на проведенні історико-економічних досліджень. А за даними наукометричної бази Scopus за 2011–2017 рр. збільшилася кількість опублікованих статей з історії економічної думки, історії економіки та зріс їхній індекс цитування³. Так, М. Блауг відмічає зростання зацікавленості історією економічної думки молодими науковцями після закінчення університетів або вченими більш старшого покоління. Р. Вайнтрауб, який сьогодні вважається одним з найбільш відомих дослідників у галузі історії економічної думки, за своєю освітою є математиком. Він зазначає: «Прямим поштовхом до вивчення історії стало моє розчарування тогочасним (1970-ті рр. – *прим. авт.*) методологічним підходом до теорії загальної економічної рівноваги. Я був вражений відсутністю знань про те, як ця теорія з'явилася в економічній науці, як вона працювала, яка її історія. І подумав про те, що система Ерроу-Дебре повинна мати глибоке історичне коріння» [4, с. 3]. Це стало причиною написання дослідником фундаментальної наукової праці під назвою «Історіографія сучасної економічної теорії», роботу над якою він почав ще у 1982 році і

² За даними сайту History of Economics Society (<https://historyofeconomics.org/resources/societies-and-research-centers/>)

³ За даними сайту Scopus (<https://www.scopus.com>)

паралельно видав чотири книги та низку статей з історико-економічної проблематики.

Основною причиною посилення уваги до історії економічної думки М. Блауг називає *можливість осмислювати реальність* – соціально-економічні явища і процеси – з *іншої точки зору*, тобто відмінної від загальноприйнятої системи теоретико-методологічних поглядів. «Найбільш переконливим поясненням зростання кількості прихильників історії економічної думки є те, що вона дозволяє розвивати інший тип мислення, відмінний від того, який притаманний мейнстрим-економісту» [5, с. 147]. Крім того, ця дисципліна дозволяє більш широко поглянути на економічну теорію, яка складається не лише з ортодоксії, а й гетеродоксальних напрямів. Наслідком, як правило, стає більш широке розуміння існуючих економічних проблем, ефективний пошук відповідей на складні питання економічної політики.

Разом з тим, сьогодні історія економічної думки, як і економічна теорія, переживає важкі часи. Обидві дисципліни поступово зникають з навчальних планів в університетах, залишаючись у найкращому випадку факультативом (вибірковою дисципліною), або привілеєм окремих спеціалістів. Проблема економічної теорії полягає у поступовій відмові економістів від власне «теорії», тобто абстрактного викладу економічних закономірностей і тенденцій господарського розвитку, на користь конкретних експериментів і подальшої розробки складних математичних моделей. Історія економічної думки все більше починає сприйматися економістами мейнстріму, за висловом М. Блауга, «антикваріатом» [5, с. 145]. В університетах історія економічної думки майже не викладається для економічних спеціальностей. На думку дослідника, це пов'язано, по-перше, з домінуванням позитивістського підходу у розумінні науки (ототожнення економічної науки (а саме теорії) з прикладними науками – чіткістю, доказовістю, підтвердженням або спростуванням фактами), по-друге, поширенням серед студентів та економістів, які «дійсно займаються економікою», сприйняттям історії економічної думки як певної «розваги» або марного витрачання часу.

В той же час економічна історія та історія економічної думки є необхідними для фундаментальної підготовки та освіти економіста. Як зауважує Д. МакКлоскі: «Історія – стимул для уявлення економіста, вона окреслює та розширює межі його ремесла. Економіст, завдяки своїй звичайній діяльності знає, як аналізувати, визначати, ремонтувати всі складові будівлі економіки. З історії він дізнається, звідки ця будівля взялася, як були зведені сусідні споруди і чому будівля в одному місці побудована інакше, ніж в іншому» [6, с. 130].

Більшість дослідників, вчених, науковців зазначають, що власне зрозуміти сучасні економічні теорії дуже важко без дослідження історії їх розвитку. Л. Роббінс писав, що економіка – це не лабораторія і неможливо розв'язати проблему, отримати остаточний результат, не здійснивши при цьому хоча б однієї помилки. Наголошуючи на складності економічної науки (як науки соціальної), він вважав розумовий експеримент основним у розумінні предмета економічної теорії, особливостей її розвитку. І саме історія економічної думки надає конкретні приклади таких розумових експериментів та дозволяє уникнути значної кількості помилок в теоретико-економічних дослідженнях. Незважаючи на те, що Л. Роббінс був прихильником мейнстріму, у 1979–1981 рр.

в Лондонській школі економіки він читав лекції з історії економічної думки, і вважав, що остання є корисною для розуміння того, що відбувається в сучасному світі [7, с. 14].

Навіщо вивчати історію економічної думки сучасним економістам? Як історія економічної думки може впливати на розвиток економічної теорії? Можливо, відповідь на це питання лежить у площині розуміння цінності і важливості історії для розвитку суспільства в цілому. Як зазначає Д. МакКлоскі, «Історія, незалежно від того, чи можна її використовувати для безпосередньої перевірки економічних законів або розробки економічної політики, являє собою колективну пам'ять та виступає джерелом мудрості... Цінність економічної історії визначається загальною цінністю будь-якої інтелектуальної діяльності» [6, с. 109]. Беззаперечно історія економічної думки є одним з визначальних чинників розвитку економічної теорії, модифікації економічних ідей та пошуку рішень як для нових, так і старих соціально-економічних проблем у сучасному суспільстві.

1. Корнійчук Л.Я., Фещенко В.М. Історико-економічні дисципліни в системі економічних наук. *Економічна теорія*. 2011. № 4. С. 73–78.
2. Филлис Д. Роль истории экономической мысли. *Панорама экономической мысли конца XX столетия*: В 2-х т.: пер. с англ. Ред. Д. Гринэуэй. Т.1. СПб., 2002. С. 28–58.
3. Небрат В. Інституційний аспект дослідження економічної історії. *Економічна теорія*. 2016. № 4. С. 87–98.
4. Weintraub, Eliot Roy; Düppe, Till (2018). Historiography of contemporary economics, *CHOPE Working Paper*, No. 2018-06, Duke University, Center for the History of Political Economy (CHOPE)
5. Blaug M. (2001). No History of Ideas, Please, We're Economists. *Journal of Economic Perspectives*. Vol. 15. № 1. P. 145–164.
6. МакКлоски Д. Полезно ли прошлое для экономической науки? *THESIS*. 1993. Вып. 1. С. 107–136.
7. Роббинс Л. История экономической мысли. Лекции в Лондонской школе экономики / пер. с англ. Натальи Автономовой; под ред. Владимира Автономова. М.: Изд-во Ин-та Гайдара, 2013. 496 с.
8. Негиши Т. История экономической теории / пер. с англ. С. Б. Авдашевой, Л. И. Западинской и др.; под ред. Л. Л. Любимова, В. С. Автономова. М.: Аспект Пресс, 1995. 462 с.
9. Шумпетер Й.А. История экономического анализа: в 3-х т. : под ред. В.С. Автономова. Т. 1. СПб., 2001. LVI, 494 с.

Єлісєєва Людмила Володимирівна,
канд. екон. наук, старший науковий співробітник
відділу економічної історії, ДУ «Інститут економіки
та прогнозування НАН України»

МАЛА АКАДЕМІЯ НАУК ЯК «КУЗНЯ» ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МОЛОДІ

Сучасний етап суспільного розвитку характеризується зростанням значення нематеріальних активів у забезпеченні добробуту населення та економічного процвітання країни. Якщо раніше основними ресурсами економічного зростання науковці вважали природний, фізичний, грошовий капітали, то в ХХІ ст. вони все більше акцентують увагу на людському,